

Fortællingen om Dagny Olesen - Vardes første sabotør

Af: Knud Andreasen

Flertallet af Vardes indbyggere nåede i løbet af besættelsens fem lange år at stifte bekendtskab med modstandsbevægelsen; en del endda som medlemmer. Modstandsbevægelsen voksede kraftigt hen imod krigens slutning, hvorimod befolkningen i de første år udviste den korrekte og værdige optræden, som kongen havde opfordret til, og fandtes der endelig modstand mod den tyske besættelse, kom den i det mindste ikke åbent til udtryk. Vi skal frem til vinteren 1943, før modstanden blev synlig i samfundet; idet der da begyndte at forekomme ildspåsættelser på bygninger og køretøjer, som anvendtes af de tyske militære styrker.

Disse første spæde tilløb til ødelæggelse af tyskernes materiel krævede ikke nogen større organisation, men blev ofte udført af enkeltpersoner eller mindre grupper. De blev dog efterforsket med stor nidkærhed af dansk politi, som måske ønskede at vise tyskerne, at de var i stand til selv at sikre ro og orden i landet.

I en kronologisk oversigt over sabotager er Varde første gang nævnt den 9. marts 1943: "Brand i 2 tyske Halmvogne, Vestbanegaarden, Varde." I marts 1943 boede

Dagny Olesen hjemme hos sine forældre på Fredensvej. Faderen arbejdede på gasværket, og moderen tog sig af hjemmet og de efterhånden syv børn. Dagny var en dygtig og velbegavet pige med det bedste skudsmål fra skolen. Dagny blev i alle fag vurderet til at være flittig og agtpågivende med karakterer på mg og derover, dog var sang en undtagelse, og her hjalp Dagnys flid og agtpågivenhed ikke, så hun måtte nøjes med g.

Dagny Olesen. Foto i privat eje

Skolegården i trediverne. (Privat)

I familien på Fredensvej var der ikke tradition for en boglig uddannelse og næppe heller økonomisk mulighed herfor. Når børnene var konfirmerede, burde de kunne klare sig selv, og i overensstemmelse hermed fik Dagny en plads på en gård i nærheden af Varde.

Dagny satte sig dog større mål i tilværelsen. Hun ville være lærerinde, uden tvivl tilskyndet af et par af sine lærerinder fra Borgerskolen, frk. Hebsgaard og frk. Christensen, men syv års skolegang gav ikke umiddelbart adgang til seminariet. Man skulle gennem et præparandforløb, som sammen med selve uddannelsen på tre år skulle betales på den ene eller den anden

måde. Derfor måtte Dagny i gang med at tjene penge, og det blev ved at arbejde som husassistent på landet.

Fra nytåret 1943 flyttede hun tilbage til Varde som formiddagspige hos kantor Marke på Frisvadvej og boede igen hos forældrene på Fredensvej. Ved siden af forberedte hun sig til den første prøve, som indgik i forberedelsen til seminariet. Denne prøve skulle hun aflægge på Krabesholm Højskole i Skive, som hun flyttede til i begyndelsen af april, men forinden nåede hun med sin ildspåsættelse at blive et led i den gryende modstand mod den tyske besættelse.

I januar 1941 vedtog det danske Folketing "Lov om midlertidigt Tillæg til Borgerlig Straffelov", hvor § 3 lyder som følger:

Med Fængsel paa Livstid, i mindre alvorlige Tilfælde med tidsbestemt Fængsel ikke under 1 Aar, straffes den, der i Forhold til udenlandske militære Styrker, der efter Overenskomst med den danske Regering befinder sig her i Landet

Nr. 2:

ødelægger, beskadiger eller bortskaffer Krigsmateriel eller Indretninger, der tjener disse Styrkers Formaal, eller paa anden Maade hindrer eller forstyrrer saadanne Genstandes Anvendelse,

Dagny Olesens forbrydelse faldt ind under dette midlertidige Tillæg til Borgerlig Straffelov, fordi de to jernbanevogne med hø, som hun satte ild til, var bestemt for tyskernes Heeres Verpflegung i Oksbøl.

Den 9. marts ca. kl. 21 var Dagny Olesen på vej fra biblioteket på Lundvej til sit hjem hos forældrene på Fredensvej. Dagny Olesen gik ad Østervold og Lerpøtvej, og umiddelbart efter jernbaneoverskæringen drejede hun til venstre ad en sti hen over Vestbanegaardens område. Her bemærkede hun en togstamme bestemt for tyskerne, og hun besluttede at sætte ild på et par jernbanevogne med hø til tyskernes heste.

Hun gik til sit hjem på Fredensvej 4, hvor hun vidste, at der lå en æske tændstikker i et lysthus i haven. Efter at have hentet tændstikkerne gik hun tilbage til togstammen; idet hun sørgede for at gå på jernbanesvellerne for ikke at efterlade sig spor på stedet. Hun krøb ind mellem to vogne med hø og antændte høet, så ilden spredtes til begge vogne. Derefter gik hun igen langs skinnerne tilbage til sit hjem.¹

Dagny Olesens forældre sad ved aftenkaffen, da hun kom hjem og fortalte, at der var en ildebrand på baneterrænet. Hele familien gik ud for at se, hvad der skete. Brandvæsnet var nået frem, og Dagnys moder mente, ilden kunne være i et hus på den anden side af baneterrænet, og at de burde gå hen for at hjælpe med at redde indboet. Uden at andre bemærkede det, hviskede Dagny til sin fader, at det var hende, som havde antændt en brand i et par jernbanevogne.

Faderen foreslog, at de gik tilbage til huset, og sagen blev ikke siden omtalt i familien. Faderen mener at kunne huske, at han ikke tog datterens tilståelse alvorlig, men nærmest opfattede den som en spøg.²

Kriminalpolitiet i Varde foretog med assistance fra Sikkerhedspolitiet i Esbjerg en undersøgelse med afhøringer af personalet ved banen. Der var mistanke om sabotage, men ingen beviser, så sagen blev henlagt

Politiets fotografi af en af de udbrændte jernbanevogne på Vestbanegården. (Rigsarkivet)

med en kommentar om en mulig antændelse af gnister fra et forbipasserende lokomotiv.

Fra 1. april til midten af juni var Dagny Olesen elev på Krabbesholm Højskole i Skive. Det er en helt ny og spændende verden for Dagny, der hidtil kun har været borte fra hjemmet for at tjene på en gård så tæt på familien, at hun har kunnet cykle hjem, når hun havde fri. I en strøm af breve fortæller hun meget levende om sin nye tilværelse blandt en masse unge mennesker. Ind i mellem måske mere levende end sandsynligt, for eksempel synes Dagnys beskrivelse af hendes dans og en duet med en ung lærer lidt fjern fra virkeligheden. Det fremgik jo af Borger skolens meddelelser, at Dagny ikke kunne synge!³

Fra Krabbesholm Højskole blev der den 12. juni 1943 til Overkommandoen for Værnemagten i Varde sendt et anonymt brevkort, der henledte opmærksomheden på visse rygter på højskolen om, at en af højskolens elever i Varde havde sat ild til et hølæs tilhørende tyskerne.

Kriminalpolitiet i Skive foretog afhøring på Krabbesholm Højskole,

og sporene pegede straks mod den eneste elev fra Varde - og mod den eneste elev, som på gerningstidspunktet den 9. marts, endnu ikke var flyttet til højskolen. Én af de afhørte elever erindrede, at Dagny Olesen på et tidspunkt havde fortalt ham, at hun havde afbrændt to af tyskernes jernbanevogne. Han havde ikke været overbevist om, at hun talte sandt, men havde alligevel fortalt hændelsen til en anden elev. Den afhørte elev nægtede pure at have kendskab til det anonyme brev.⁴

Den 13. juli 1943 blev Dagny Olesen anholdt af Varde Politi. Hun var efter højskoleopholdet i plads på en gård i Liftrup. Hun tilstod og blev dømt i løbet af efteråret. Som motiv angav hun nag til de tyske besættelsestropper i landet.

Dagny Olesen afsønde i Varde Arrest. Under fængselsopholdet var hun fra den 25. juli indlagt på Varde Sygehus i 19 dage, fordi, som hun på et senere tidspunkt skriver i et brev til forældrene: "... jeg vilde sove længere end Justitsministeriet tillod". Som et led i sagsforløbet blev hun underkastet mentalobservation af

kredslægen, der udtaler, at hun hverken er sindssyg eller åndssvag. Hendes intelligens ligger nærmere over middel end under. "Hendes Sygdomsanfald henholdsvis paa Højskolen og i Arresten, der førte til hendes Sygehusindlæggelse, er noget vanskelige at forstaa. Hendes sidste Anfald maa vistnok opfattes som en akut og ret hurtigt forløbende Fængselspsykose".⁵

Indholdet af breve til forældrene tyder på en afklaret holdning til strafafsoningen, men hendes beskrivelse af dagligdagen i arresthuset og hendes udtrykte tilfredshed med forholdene afspejler næppe sandheden. Dagnys humorfyldte opfattelse af sin triste og ensformige tilværelse synes lidt fjern fra virkeligheden, så kredslægen kan have haft ret i sin diagnose om en psykose i udvikling.

Krabbesholm, vinteren 1944. (Byhistorisk arkiv, Skive)

Dagny Olesen var i besiddelse af en stor energi, som hun fik udløb for ved reparation af tøj for arrestforvareren og dennes familie og for de øvrige arrestanter. Det fremgår også af brevene, at personalet har behandlet hende godt – bedre end de øvrige fanger, hvilket vel kan tilskrives hendes køn og ungdom. Hun blev løsladt den 9. marts 1944.

Sommeren 1944 var hun i en plads på Fanø, og fra november 1944 vendte hun tilbage til Krabbesholm Højskoles fortsættelsesafdeling for yderligere at kvalificere sig til optagelse på seminarium. Her var hun elev til juni 1945, og her oplevede hun Befrielsen den 5. maj 1945. I en artikel, som hun fik optaget i dagbladet Vestjyden, beskrev hun "En Vinter på Krabbesholm Højskole".

Dagny Olesen blev elev på Nørre Nisum Seminarium fra september 1945. En dag i begyndelsen af oktober blev hun på seminariet afhørt af politiet angående en tjenestemandssag mod arrestforvareren i Varde. Hændelsen vakte en del opsigt, men Dagny lod de nysgerrige elever forstå, at det ikke kom dem ved!

Arrestforvareren blev under besættelsen opfattet som tyskvenlig indstillet, og han blev i 1946 tiltalt ved den ekstraordinære tjenestemandsdømmestol, som var en del af retsopgøret efter besættelsestiden. Lov nr. 322 af 7. juli 1945 gjorde det muligt at pålægge disciplinær straf og afskedige offentligt ansatte, der havde været medlem af et nazistisk parti eller udvist uværdig national optræden. Arrestforvareren havde ikke været medlem af DNSAP, men han blev for udvist uværdig national optræden frakendt sin tjenestemandsstilling med fortabelse af retten til ordinær pension, idet han har behandlet Fanger, der hensat i Varde Arrest som sigtet eller dømt for Handlinger rettet mod Besættelsesmagten, hvilke Fanger han betegnede som almindelige Forbrydere, unødigt strengt, ligesom han har modsat sig eller modarbejdet enhver Lempelse i disse Fangers Behandling og i flere Tilfælde har nægtet Fangernes paarørende Tilladelse til at besøge Fangerne.⁶

Dagny Olesen havde netop været dømt

for handlinger rettet mod besættelsesmagten, men afhørt som vidne mente hun ikke at være blevet behandlet dårligere end de andre fanger. Også hendes far, Gustav Olesen, blev afhørt og meddelte, at han og hans kone jævnligt besøgte datteren efter forudgående tilladelse af politimester Simony. Han supplerede dog sit udsagn med, at en lærerinde en gang forsøgte at få noget ind til Dagny, men det lykkedes først, efter at politimesteren havde grebet ind.

I et brev til moderen fortæller Dagny netop om et besøg af lærerinden, frk. Hebsgaard, der angiveligt medbragte en hel kurv fuld af mad, dog er Dagnys beskrivelse af kurvens overdådige indhold måske lidt overdreven.⁷

Hverken Dagny eller hendes far har med deres vidneudsagn bidraget til arrestforvarerens domfældelse, men der var tilstrækkeligt med andre, der gerne bidrog til tidens almindelige fordømmelse af tyskvenlige personer. Sagen tyder på, at Gustav og Dagny Olesen trods en stærk national holdning under besættelsen ikke ønskede at deltage i efterkrigstidens heksejagt på de personer, der havde været på den forkerte side af stregen.

Af vidneudsagn fra Gustav Olesen og flere andre fremgår, at politimester Simony, der var arrestforvarerens overordnede, of-

te måtte gribe ind, for at forholdene for de indsatte kunne blive så tålelige som muligt. De instrukser, arrestforvareren modtog gennem politimesteren fra justitsministeriet, synes derimod at have haft som mål at bevise over for tyskerne, at vi godt selv kunne plage de fanger, der havde udført skadelig virksomhed over for den tyske værnemagt.

Dagny Olesen tilbragte 68 dage som varetægtsfange, inden hun fik sin endelige dom på seks måneders fængsel. Den lange frihedsberøvelse har utvivlsomt været en alvorlig psykisk påvirkning af den almindelige syttenårige pige, der hidtil havde levet en fri tilværelse omgivet af sin store familie og vennekreds.

På seminariet vendte hendes sygdom tilbage, og hun blev indlagt på Lemvig Sygehus i slutningen af oktober i 10 dage. Tilbage på seminariet forsøgte hun at indhente det, hun havde forsømt under sit sygdomsforløb, men hun var ikke blevet helbredt. En lærerinde på Nørre Nissum Seminarium, Rigmor Præstbro, skriver den 30. november til Dagny Olesens far for at forsøge at berolige forældrene ved at fortælle om Dagnys sygdom: "Sygdommen ytrer sig jo paa den Maade, at hun fortsætter den naturlige Søvn med en Tilstand af halvt Bevidstløshed, halvt Søvn, hvor hun kan ligge og fortælle om alt, hvad hun oplevede i Fængslet og i Tiden inden; bagefter

ter ved hun ikke Spor om, hvad der er foregaaet". Dagny indlægges igen fra den 13. til den 29. december, hvor hun blev udskrevet af sygehuset for at rejse til Krabbesholm Højskole. Forstanderen M.J. Gravsholt, som kendte Dagny Olesen fra hendes tid som elev på Højskolen, havde inviteret hende til at opholde sig der, som en slags rekreation oven på sygdommen. En løsning, der fik opbakning fra de læger, der havde haft Dagny Olesen som patient.

Dagny forlader dog ret hurtigt Krabbesholm Højskole og flytter hjem til forældrene i Varde, indtil hun får anvist en plads på rekreationshjemmet Boller Slot uden for Horsens. Den 20. februar 1946 ankommer Dagny Olesen til Boller Slot. Det er slet ikke stedet for en patient som Dagny, og i begyndelsen af marts meddeler stedets læge Dagny, at hun ikke kan blive der. Hun bliver dybt nedtrykt og vandrer rundt i omegnen en hel dag. Til sidst falder hun i det vinterlige føre og vågner op indlagt på Horsens Sygehus med et lettere kraniebrud.

Horsens Sygehus beholdt Dagny til observation i et par uger, hvorefter hun blev udskrevet til et rekreationsophold i Horsens hos Astrid Sørensen, som hun havde lært at kende på Boller Slot. Denne Astrid Sørensen havde som forhenværende sygeplejerske kendskab til mulige steder for behandling af patienter som Dagny Ole-

sen og fik hende indlagt på Sct. Josephs Hospital i Århus, hvor en nervelæge, Dr. H. Jessen, havde en klinik. Under indlæggelsen i maj / juni 1946 behandles Dagny Olesen flere gange med elektrochok. På dette tidspunkt forsøger Dagnys forældre at få fastslået, om Dagny havde haft nogle anfald før hendes sammenbrud i arresten, eller om sygdommen viste sig første gang der. På Krabbesholm husker man, at Dagny havde "sovet" flere Gange, da hun var elev der første gang, dvs. inden arrestationen.⁸

Dagny har det under indlæggelsen på Sct. Josephs meget dårligt. En veninde, Ellen Sørensen, Århus, skriver til Dagnys moder: "... jeg synes ikke at det er godt at hun er saa urolig om Natten, det er næsten hver eneste Gang, jeg er deroppe, saa fortæller hun om at hun er falden af Sengen, og har slaaet til Sygeplejerskerne, hun vaagner jo ikke selv ved det, de fortæller hende det jo Dagen efter, Sengehesten er ogsaa blevet sat for igen."⁹

Den 11. juli skriver Dr. Jessen til Dagnys forældre, at han har det indtryk, at hun nu kan udskrives og begynde igen på seminariet i august. Alligevel beholder han Dagny Olesen på Sct. Joseph i yderligere en måned, og hun forklarer i breve til hjemmet, at Dr. Jessen har inviteret hende til at bo hos ham og hans frue indtil oktober. En forklaring, der må være temmelig fjern fra

virkeligheden.¹⁰

Hun trives godt blandt nonnerne på hospitalet, og hjemme på Fredensvej er der ikke meget plads med tre yngre søskende, der endnu går i skole. Det bliver til et ophold på et par uger i hjemmet, inden Dagny til september igen starter på Nørre Nissum Seminarium. Da hun er ankommet til skolen, skriver hun til forældrene for at fortælle om den herlige følelse ved igen at være på skolen, og at hun nu skal rigtig til at leve og være med igen.

Desværre klarer Dagny kun en enkelt undervisningsdag. Allerede den næste dag sover hun fra undervisningen, og alle inklusiv Dagny selv erkender, at hun tilsyneladende ikke tåler læsningen. Efter et kort ophold i Varde indlægges hun igen hos Dr. Jessen på Sct. Joseph Hospital i Århus. Denne gang ønsker Dr. Jessen, at en professor fra Risskov skal se på Dagny, og hun flyttes frem og tilbage mellem Risskov og Sct. Joseph.

Sygdommen har nu været en del af Dagnys tilværelse i tre og er halvt år. Selv om hun i perioder har det godt, er der ingen bedring på vej. I slutningen af september skriver hun til en veninde på Nørre Nissum Seminarium, "at det her er værre end det aller værste jeg endnu har været med til. Nu endelig er jeg landet i de haabløse Land."¹¹

Mejeribestyrer Jacobsen lægger en krans ved en af frihedskæmpernes grave.

Avisudklip, maj 1955 (Varde Lokalhistoriske Arkiv)

Igen udskrives hun fra hospitalet i Århus, og den 15. december 1946 begynder et nyt afsnit i Dagny Olesens liv. Hun bliver gangpige på Sct. Joseph Hospital i Esbjerg, hvor hun er nær hjemmet i Varde. Drømmen om engang at blive lærerinde er væk. Nu drejer det sig om at overleve. At have noget at beskæftige sig med, og Sct. Joseph i Århus havde været et godt sted at være. Vi finder ikke ud af, om Dagny trives i Esbjerg. Kun kan vi konstatere, at hun ikke får mulighed for at besøge sin familie i Varde i julen.

Den 9. januar 1947 finder kollegerne Dagny død på hendes værelse på Sct. Joseph Hospital i Esbjerg. Dagny forlod livet som 21-årig, næsten inden hun rigtigt var kommet i gang med det. Hun nåede aldrig de høje mål, hun havde sat sig, og alligevel efterlod hun sig mindet om en person helt ud over det sædvanlige. I alle de sammenhænge, hun trods sin tidlige død nåede at blive en del af, vandt hun opmærksomhed på grund af sin enestående personlighed, for sit

humør og hjælpsomhed, og hun huskedes også for en stærk vilje og karakter.

Det var de sidstnævnte egenskaber, der fik Dagny til på et tidligt tidspunkt at tage stilling til tyskernes besættelse af vort land og fik hende til, endnu inden der opstod en modstandsbevægelse, at udtrykke sin holdning på en måde, som var medvirkende til hendes alt for tidlige død.

Kilder

Familiens private arkiv

Breve fra og til Dagny Olesen og hendes familie

Historisk Samling fra Besættelsestiden

Alkil, Niels (red.): Besættelsestidens Fakta. Dokumentarisk Haandbog. 1945

Landsarkivet for Nørrejylland

Varde Politi, Arresten. Arrestjournal 1943, lb.nr. 1427, Dagny Olesen

Dombogen for Varde Retskreds, dom i straffesag nr. SS 235/1943

Rigsarkivet

Den ekstraordinære Tjenestemandsdømstol. Journalsag.

Statsadvokaten for Særlige Anliggender: AS-sager for provinsen, politikreds 63, Varde, lb.nr. 150

Syddansk Universitetsbibliotek

Love og anordninger 1941: Lov om midlertidigt Tillæg til Borgerlig Straffelov

Varde Lokalhistoriske Arkiv

Avisudklip

Noter

- 1 Statsadvokaten for Særlige Anliggender: Varde politis afhøring af Dagny Olesen ved anholdelsen i juli 1943
- 2 Statsadvokaten for Særlige Anliggender: Varde politis afhøring af Gustav Olesen i juli 1943
- 3 Dagnys brev af 10. maj 1943 til forældrene
- 4 Statsadvokaten for Særlige Anliggender: Rapport fra kriminalpolitiet i Skive
- 5 Dombogen for Varde Retskreds, dom i straffesag nr. SS 235/1943
- 6 Den ekstraordinære Tjenestemandsdømstol. Uddrag af Anklageskrift af 9. September 1946
- 7 Dagnys brev til moderen, uden dato, benævnt Torsdag Morgen
- 8 Lærerinde Rigmor Præstbros brev af 12. juni 1946 til Dagnys forældre
- 9 Ellen Sørensens brev af 16. juni 1946 til Dagnys moder
- 10 Dagnys brev af 25. juli 1946 til familien
- 11 Dagnys brev af 29. september 1946 til Rigmor Graversen

Knud Andreasen, født 1941, Skovduevej 6, 6800 Varde. Ingeniør og cand. Mag i historie. Erhvervs-karriere. Nu projekttilknyttet Historisk Samling fra Besættelsestiden 1940-1945. Leder af Varde Lokalarkiv. Specialopgave: At overleve den tyske besættelse 1940-1945. Syddansk Universitet 2008. Forfatter til bog om Sct. Jacobiskole i Varde, samt artikel i Fra Ribe Amt 2010.